

İstanbul'da Kar Kuyuları ve İşletmeleri Hakkında Bir Araştırma¹

AN INVESTIGATION ABOUT THE SNOW-PITS AND THEIR MANAGEMENT IN ISTANBUL

İbrahim BAŞAĞAOĞLU*, Mebrure DEĞER**, Bayhan ÇUBUKÇU***

* Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp tarihi AD,

** Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp tarihi AD,

*** Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Emekli Öğr.Üy., İSTANBUL

Özet

Bu yazımızda, 19.yüzyılın ikinci yarısında halkın kar ve buz gereksinimini karşılamak üzere kar ve buzun toplanıp saklandığı "kar kuyuları"nın "kar çukurları"nın özellikleri, sahipleri ve işletilmesi, kar kuyularına kar doldurulmasında dikkate alınacak noktalar, karcı esnafı ile belediye arasında sorunlar ve çözümlerinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kar, Buz, Kar kuyuları

T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi 2003, 11:246-248

Summary

In this article, has been explained for provide the snow that is in need of the people, the characteristics of the snow-pits that snow and ice preserved in their hollows, their managers and managements, the points of to be careful when filled up snow to the hollows, the problems and their solutions between the managers and municipality at the second half nineteenth century in Istanbul.

Key Words: Snow, Ice, Snow-pits

T Klin J Med Ethics, Law and History 2003, 11:246-248

Daha önce fermanlar ve Bursa Sicillerine dayanarak yaptığımız bir araştırmada, saraya kar ve buzun Uludağ (Bursa) ve Katırlıdağ (Gemlik) dan 15. y.y. dan itibaren ne şekilde sağlandığı açıklanmıştı (1). Gene aynı incelemede İstanbul'a getirilen kar ve buzun fazlasının halka ulaştırıldığı da bildirilmişti. Diğer taraftan halkın artan kar ve buz gereksinimini karşılamak üzere, kışın İstanbul civarında buz tutan göl ve derelerden de kar ve buzun toplanıp saklandığı kayıtlarda görülmektedir(2).

Bu çalışmada ise İstanbul'a getirilen kar ve buzun kullanıma kadar geçen sürede saklandığı "kar kuyuları"nın "kar çukurları"nın özellikleri ve işletilmeleri araştırılmıştır.

Kar Kuyularının Özellikleri

Kar kuyularından esas beklenti kar ve buzun erimeden uzunca bir süre ve temiz olarak saklanabilmesidir. Daha önce kar ve buzun dağlardan çıkarılışında gördüğümüz gibi (1), bu sahaların çok

temiz tutulması ve civarında hayvan ve izinsiz kişilerin girmemesi için önlem alınması gerekmektedir. Dağlardaki buz sahaları için bu husus Bursa Sicillerinde dahi belirtilmiştir.

"1804'de Bursa'da Keşişdağı demekle maruf cebelde Kırkpınar, Kızpınar, Sartovası, Enginpınar vs. Buz hasil olan mahallerde tayinatı hassa için kar ve buz cem olunan yerlerde hayvan rayn ettirilmemesine emir verilmiştir". Bursa Sicilleri 287-124 (3).

Aynı amaçla kar kuyularının civarı da duvarla çevrilmektedir (6).

Kuyuların yapılışı; Kuyular, önceleri en basit olarak toprağa huni şeklinde bir çukur açılıp içi samanla kaplanarak ve kar ve buz konulduca gene araları samanla doldurulup üstü önce saman sonra toprakla örtülmek suretiyle hazırlanmaktaydı (2).

Daha sonraları, kuyuların durumu geliştirilmiş, örneğin üzerlerinin toprakla kapatılması (bu bazen gübrelili toprakta olabiliyor), sağlığa zararlı

görülmüştür. Bu nedenle içi fenne uygun şekilde inşa olunarak çimento ile kaplanmış ve üzerleri emniyetli kapaklar ile örtülmüştür. Hatta bunların kontrolü yapılarak gereğinde sağlıklı şartlar yerine getirilinceye kadar kuyulara kar konulması yasaklanmıştır. Bazen “Esnaf elimize kar geldi çimentolama için zaman yok” diye dilekçeler vermiş ve o sene için kuyuların etrafına duvar yaptırılmıştır (6).

Kar Kuyularının Sahipleri ve İşletilmesi

Kar kuyuları devlete ait veya şahıslara ait özel olabilir. Devlete ait olanlar devlet arazilerindedir ve büyüklükleri 25.000 den 100.000 kıyye'ye veya daha fazla kar ve buz alabilecek şekilde farklı olabilir. Vergi kayıtlarında görüldüğü üzere özel kuyularında farklı büyüklükte olduğu anlaşılmaktadır.

Yalnız özel kuyular devlet arazisinde veya özel arazide oluşlarına göre vergilendirilmeleri bakımından 2 ayrı işleme tabidir. Devlet resmi veya özel tüm kuyuların işletilmesini “Karhâne-i Amire” veya “Karhâne” denilen bir makam ile yürütülmektedir. Karhâne-i Amire'nin tüm gelir ve giderlerinin, “Mabey-ni Humayun Muayyenatı Kema-kan yapılmak üzere” belediye'ye (emanete) bırakılışı 16 Şubat 1298/1883 tarihli Maliye Bakanlığı kararından anlaşılmaktadır (4):

Karhâne-i Amire'nin Bilcümle îrâd ve masrafı Emât'e ait olmak ve

Mabeyn-i Humayun Muayyenatı Kemâ-kân ifa olunmak üzere Emanet'e Dair Maliye Nezareti Tezkiresi 16 Şubat 1298/1883

Böylece İşletme Mabeyn-i Humayun İdaresinden belediye ye geçmiş olmaktadır.

Bunun mali yönden açıklaması şu şekilde yapılmıştır.

97 senesin Martı ibtidâsından (12) 98 senesi Kasımına değin müddet-i hesâbâtı defâtirinin senedâtıyla beraber cânib-i hazineye irsâli hususunun idâre-i merkûme müdüriyetine beyan ve tefhîmi luzumunun tarafı âli-i Emânet-penâhilerine izbârı şurâ-yı mezkur kararıyla vâridât idâre-i umumiyesinden ifade olunmağın ber-minvâl-i muharrer îfa-yı muktezası

Kuyulara kar doldurulması daha önce açıklanmış gibi kuyu sahibi olan Devlet tarafından veya “Karcı esnafı” denilen şahıslar tarafından yapılmaktadır.

Kar ve buz kullanımı halkın sağlığı ile doğrudan ilgili olduğu için devlet her durumda bunu göz önünde bulundurmuş ve kar ve buzun maliyetinin ayarlanması ve hijyenik şartların devamı açısından işletmeyi hiç bir zaman tamamen Karcı Esnafı'na bırakmamıştır.

Kar Kuyularına Kar Doldurulmasında Dikkate Alınacak Özellikler

Kar kuyularına kar iddihârında nazar-ı dikkate alınacak evsâf ve şerâ'itten bâhis dâhiliye nezâreti tezkiresi (6):

Sağlığa uygun yerlerden toplanmış olan kar ve buzun gene sağlığa zarar vermeyecek şekilde yapılmış kar kuyularında saklanması gerekmektedir. Bunu temin maksadıyla kar kuyularının içinin çimento ile kaplanması ve kuyu ağzının uygun bir kapakla kapatılması istenmektedir. Bu işlemler hızsızlığa komisyonunca tâkip edilir.

Karcı Esnafı ve Karhâne Arasında Sorunlar ve Çözümleri

Karcı esnafı gerek kar kuyularından alınan verginin miktarı ve gerekse kar kuyularında aranan nitelik hususunda şikayetlerini zaman zaman dilekçelerle ilgili makamlara iletmişlerdir.

1889 öncesi geçerli olan vergi sistemine göre; devlet kendine ait olup ihtiyaç fazlası kuyuları şahıslara kiralamakta ve vergisini kuyunun hacmine göre;

25 bin	kıyye	350	kuruş
50 bin	“	750	“
75 bin	“	1050	“
100 bin	“	1400	“

ve daha fazlası için aynı oranda saptayarak gerçekleştirmekte ve ayrıca karcı esnafından sattıkları her kıyye buz için 5 para almaktaydı.

Özel kuyularda ise; eğer kuyu şahsın kendi arazisinde ise sadece ruhsat verilmiş daha sonra vergi alınmamıştır.

Devlet arazisinde bulunan özel kuyulara ise ,önce ruhsat verilmiş ve daha sonra kuyunun hacmine göre;

25 bin	kıyyeye	kadar	200	kuruş
25 den	50	“	“	500
50 den	75	“	“	750
75 den	100	“	“	1000

olarak vergilendirilmiştir.

1889 da karcı esnafı bu vergi sisteminde kuyunun hacmine göre peşin vergi ve sattıkları her kıyye buz için 5 para alınmasının haksız olduğunu belirten bir dilekçe vermişlerdir. Bu dilekçe bir layiha ile beraber Şurayı Devlet'e havale edilmiş ve 25 Rebiülevvel 1306/ 1889 tarihinde içişleri dairesine verilmiş ve Şehremaneti (Belediye) de bilgilendirilmiştir (5).

Bu dilekçede belirtilen hususlar kar ve buzun insan sağlığı açısından önemi ve karcı esnafının da mali bakımdan güç durumda kalarak mesleği terk etmek zorunda kalmamaları dikkate alınarak incelenmiş ve bazı düzeltmelerle aşağıdaki kararlar alınmıştır(5).

1- Kendi arazilerinde kar kuyusu olanlar eskiden olduğu gibi sadece ruhsat almakla yükümlüdür.

2- Devlet arazisinde kar kuyusu olanlar ruhsat almadan bu işe devam ederse, kar ve buza el konulacak, ruhsat aldıktan sonra ise kuyudaki kara göre vergi alınacaktır. Kar ve buzun saptanmasını belediye memuru yapacak ve bu memurun masrafını karcı esnafı ödeyecektir.

3- Devlet kuyularından kullanılmayanlar için kuyunun hacmine göre eskisinden daha düşük olarak ;

25 bin	kıyye	kar alanlar için	yıllık	250	kuruş
50 bin	“	“	“	“	500

Daha fazlası için bu oranda kira bedeli usulü getirilmiş, ayrıca buzun kıyyesinde 5 para vergi usulü kaldırılmıştır.

Kar kuyularının içlerinin çimento ile sıvanması ve üzerlerinin kapakla örtülmesi gibi hijyenik bakımından aranan özelliklerde de karcı esnafı tarafından ihmaller görülmüş ve kuyulara kar doldurmuş bulduklarını iddia ederek bu hususların gelecek yılda tamamlanacağı şeklinde isteklerde bulunmuşlardır.

Sonuç

Osmanlı döneminde kar ve buzun saklanması yarayan “ Kar Kuyuları” devletin dışında “ Karcı esnafı” denilen kişiler tarafından da kullanılmış, bununla beraber kar ve buzun halk sağlığında önemli bir yeri olması nedeniyle gerek sağlık açısından gerekse işletilmelerindeki mali sorunlar yönünden her zaman devlet tarafından denetlenmiştir.

KAYNAKLAR

1. Çubukçu B., Değer M. İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Saraya Buz ve Kar Sağlanması. Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999) Bildiri Kongre Kitabı. İstanbul. Baskıda.
2. Bonkowski bey. Ch. De la consommation de la glace et de la neige a Constantinople. Revue Médico-pharmaceutique 1888;1(6) : 81- 85.
3. Bursa (Bursa) Sicilleri. Ref: Kamil Kepecioğlu. Bursa Kütüğü El Yazması. Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi, Genel Kısım 4519, 1: 299-30.
4. Mecelle-i Umur-ı Belediye Karhâne-i Amire'nin bilcümle İrad ve Masrafı Emanet'e ait olmak ve Mabeyn-i Humâyun mu'ayyenatı kemâ-kân ifâ olunmak üzere Emanet'e terkine dair Maliye Nezareti Tezkiresi. ref: Osman Nuri Ergin “ Mecelle-i Umur-ı Belediye. Cilt.8 , 4290, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul 1995.
5. a.g.e., Karhânece kar kuyularından alınacak resme dair tafsilatı havi Şurâ yı Devlet kararı 8: 4291.
6. a.g.e., Kar kuyularına kar iddihârına nazar-ı dikkate alınacak evsaf ve şerait'ten bâhis Dahiliye Nezâreti Tezkiresi. 7: 4129-30.

Geliş Tarihi: 16.05.2002

Yazışma Adresi: Dr.İbrahim BAŞAĞAOĞLU
İstanbul Üniversitesi
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Deontoloji AD, İSTANBUL

¶3-4 Ekim 2001 tarihinde I. Edirne Tıp Tarihi Günleri toplantısında sözel bildiri olarak sunulmuştur.